

En anmeldelse af Boje Katzenelson:
»PSYKENS VERDEN, I VERDEN:
ET NATUREVANGELIUM«
(Århus: Universitetsforlaget, 1989)

K. B. Madsen
Danmarks Lærerhøjskole

Indledning

Det er en bemærkelsesværdig begivenhed, at der udkommer en bog af en dansk psykolog om netop *det* emne, og bogen er i sig selv – uanset den historiske placering – meget interessant og tankevækkende. Emnet er filosofisk – specielt *ontologisk*, idet det handler bl.a. om det gamle sjæl-legeme-problem, der af nogle er kaldt »verdensgåden«. Selv om dette emne synes centralt eller fundamentalt for psykologien, har psykologerne i det store og hele – og især i Danmark – overladt det til filosofferne. Derfor er det særlig bemærkelsesværdigt, at Boje har turdet tage emnet op.

Poppers Ontologi

Boje tager udgangspunkt i Poppers filosofi om de tre verdener: den fysiske, den psykiske og den kulturelle. Jeg synes, at det er et meget velvalgt udgangspunkt, fordi Poppers filosofi på dette område er den mest nytænkende siden Descartes i renæssancen formulerede det psyko-fysiske problem på en sådan måde, at det siden forekom uløseligt. Man prøvede at komme uden om kausalitetsproblemet i Descartes' »vekselvirkningsteori« ved at ændre den til en »parallellitetsteori«. Eller man afsvækkede betydningen af den ene af de to komponenter i dualismen, således at man fik henholdsvis »epifænomenalisme« og »hypérfænomenalisme« (animisme). Eller man prøvede at reducere *dualismen* til en eller anden form for *monisme*: »spiritualisme«, »materialisme« og »neutral monisme« (identitetsteori, dobbelt-aspekt-teori). Men i alle disse forsøg – en oversigt findes i Madsen (1986) – var man »lukket inde« af Descartes' udgangspunkt: dualismen. Derfor virkede Poppers teori meget befriende og nyskabende, da han fremsatte den ved den internationale filosofi-kongres i Wien i 1968. Han hævdede simpelthen, at der ikke var to, men tre verdener, der fremkom som resultat af en udvikling med den fysiske verden som den primære, den psykiske

som den sekundære og den kulturelle som den tertiære. Efter deres fremkomst havde de hver især en autonom existens – og kunne indvirke på hinanden. Dog kunne 1. og 3. verden kun virke *indirekte* på hinanden via den 2. verden.

Som nævnt tager Boje sit udgangspunkt i Poppers teori, men han reviderer den på væsentlige punkter, så den fremstår som en forbedret teori.

Bojes 2. Verden

Bojes første radikale revision af Poppers filosofi gælder afgrænsningen af den 2. verden. Hos Popper består den udelukkende af *mentale* tilstande. Der bliver således en væsentlig forskel på den 1.-fysiske-verden og den 2. verden. En stor del af Poppers store fællesværk med *John Eccels* fra 1977 handler da også om vekselvirkningen mellem hjernen, der hører til 1. verden, og bevidstheden (2. verden). Det er, som om det trods alt ikke er lykkedes for de to forfattere at udrense »spøgelset i maskinen«.

Her føles Bojes revision som en stor forbedring: 2. verden omfatter ikke blot mentale tilstande, men også den biologiske organisme, som er bærer af disse tilstande. M.a.o. så flytter Boje »liv« – eller i hvert fald højtudviklet liv – over til 2. verden, således at der tilbage i 1. verden kun er den uorganiske natur. Eller mere præcist: 2. verden består af de organismer, der er så højtudviklede, at de kan »genspejle« 1. verden. Her knytter Boje naturligvis an til *Leontjev's* teori, som vel er den mest veludviklede teori om psykens (fylogenetiske) udvikling. Men overraskende for mig har han fundet en lignende teori hos *Herbert Spencer*, der skrev om »korrespondensen« og dens udvikling omtrent i samme betydning som »genspejlingens udvikling« hos Leontjev. Boje har en ret detaljeret gennemgang af Spencers teori, som dermed er trukket frem fra glemselen til gavn for danske psykologer.

Bojes 3. Verden

Poppers 3. verden omfatter især videnskabelige begreber og teorier, men han nævner dog også kunstværker. Her foretager Boje også en klar udvidelse: den 3. verden omfatter *alle menneskelige kulturprodukter*. Heriblandt kommer *sproget* til at spille en dominerende rolle som et vigtigt kulturmedium. Men Boje vil dog ikke gå så langt som *Habermas*, der ikke blot gør sproget identisk med kulturen, men også til betingelse for erkendelse af 1. og 2. verden. Boje har et langt opgør med *Habermas*, som han hævder er ved at nærme sig en »idealisme«, og det er jo nogenlunde det værste i Bojes vurdering.

Efter denne overvejende refererende gennemgang af Bojes bog vil jeg gå over til nogle kritiske kommentarer.

Kritiske kommentarer

Der er mange – deriblandt *Maslow* – som har fremhævet værdien af *bevidstgørelse*: *Forskere bør bevidstgøre sig deres forudsætninger og formulere dem explicit*, fordi det er den eneste mulighed for at gøre dem til genstand for kritik og evt. revision. Ud fra denne forudsætning har jeg to kritikpunkter mod Boje, et mindre og et større. Det drejer sig om Bojes forhold til »Vorherre« og til Marx.

1. *Om »Vorherre«*: Boje anvender ret hyppigt ordet »Vorherre«. De fleste steder kunne det erstattes med ordet »udviklingen«. Det er især, når det drejer sig om »naturens udvikling«, at »Vorherre« anvendes. Det var almindeligt i *Edgar Rubins* forelæsninger at høre den samme anvendelse af »Vorherre«, som altså ikke skulle tages i den sædvanlige religiøse betydning, hvilket bl.a. fremgik af forelæserens ansigtsudtryk. Men i en skriftlig fremstilling savnes denne ledsagende mimik, så man kan derfor let blive i tvivl – ikke mindst, når der ved bogens slutning står (p.167):

»Thi trods alt er gud god. Visse ting, endda de fleste ting, menneskelivet anbelangende ligger ham nemlig så stærkt på sinde, at om dem spiller han ikke med terninger.«

Dette citat – og bogens undertitel (»et naturevangelium«) gør i hvert fald mig i tvivl, om Boje *har* nogle implicite religiøse forudsætninger. For i så fald skulle de ifølge »bevidstgørelsesprincippet« gøres explicitte. Men det ville så nok bringe de religiøse forudsætninger i konflikt med de næste forudsætninger.

2. *Om Marx*: Også Bojes forhold til Marxismen er lidt uklart. Ret tidligt i fremstillingen skriver Boje (p.26):

»- - ud fra den både realistiske og materialistiske filosofi, som bærer nærværende arbejde.«

Dette opfatter jeg som en explicit bekendelse til marxistisk filosofi. Især fordi »materialistisk« og »realistisk« her – og overalt i bogen – anvendes i den specielt marxistiske betydning, som jo afviger fra den betydning disse ord har hos andre filosofiske skoler. Jeg savner hos Boje en kommentar til dette samt en egentlig *begrundelse* for accept af marxistisk filosofi som vigtig forudsætning.

Men senere i bogen har Boje en kritisk indvending mod Marx's opfattelse af bevidsthedens (ensidige) kulturbestemthed. Han skriver således (p.90):

»Hvilket tilsammen vil sige, at den historiske materialisme overhovedet kun i ret begrænset grad er rigtig.«

Denne kritik gælder dog kun Marx's egen teori om bevidsthedens opståen. Derimod accepterer Boje uforbeholdent *Leontjev's* teori om psykens udvikling, der som tidligere nævnt har en vis lighed med Spencer's teori, som kan indpasses i Bojes version af Poppers ontologi.

Personligt ville jeg have foretrukket i stedet for Poppers filosofi en videreudvikling af *Leontjev's* teori med dens »tilløb« til systemteori, sådan som det også er ved at ske i sovjetisk psykologi. (Det fremgår senest af den fremtrædende russiske psykolog, *Boris Lomov's* foredrag ved den 24. International Congress of Psychology i Sydney, 1988).

Jeg tror, at *systemteorien for tiden er den mest frugtbare tværfaglige filosofi – både ontologi og metateori.*

Men Boje har sine personlige præferencer, og det må være enhver forskers rettighed. Det vigtigste er, at der med dem som forudsætninger er fremkommet en selvstændig og interessant bog, som er et vigtigt bidrag til dansk psykologi, men også fortjener et større internationalt publikum.

REFERENCER

- MADSEN, K.B. (1986): *Psykologiens Historie i Videnskabsteoretisk Perspektiv*. København: Gyldendal (Eng. udg.: Elsevier, Amsterdam, 1988).
- POPPER, K.R. and J.C. ECCLES (1977): *The Self and Its Brain*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer International.